

Vladimir Udrescu

ARGHEZI ÉS ERDÉLY¹

Az Ergézi János (Jancsi) név nem szerepel egyetlen hivatalos dokumentumban sem. Mint ahogy a Tudor Arghezi sem fordult elő semmilyen törvényes aktában 1956-ig, amikor is az addig érvényben levő Ion N. Theodorescu nevet váltotta fel. Ma viszont a csíkszeredai Ferenczes István kortárs író szigorúan szakszerű kutatásainak eredményeként elfogadhatjuk azt a hipotézist, hogy Tudor Arghezi kisserének – még akkor, az ártatlan gyermekéje idején – Ergézi Jancsi volt vagy lehetett a neve (a Jánosból származó becenevet román környezetben talán Joncsinak ejtették).

Honnan ez a feltételezés? Első- és utolsósorban is, a kutatónak a csíkszeredai *Székelyföld* című folyóiratban megjelent tanulmányai és az *Arghezi – Ergézi* című kétnyelvű tanulmánykötete nyomán (mind a folyóiratkiadások, mind pedig a kötet 2015-ben láttak nyomdafestéket) nyert végérvényesen bizonyítást (a mi értelmezésünk szerint) az Arghezi család eredetét: származás, név, az anya identitása. Aki nem más, mint a székely Ergézi Rozália: született 1859. szeptember 26-án, a mostani Hargita megyei Szentkeresztbánya községben, és eltávozott az élők sorából 1944. július 3-án, Bukarestben.

Ez a következtetés egyértelmű, és meglepő is ugyanakkor. Mivel véget vet a feltételezések áradatának, a misztifikációknak, az ellentmondásoknak, a ködösítésnek és dilemmáknak, amelyek a költő származását övezték. Mindez viszont nem jelenti, hogy az Arghezi-életrajz mai állapota nem tartalmaz több titkot, sőt, furcsaságot. Köztudott, hogy maga az író is bőségesen, mi több, cinkosan járult hozzá a saját életrajza összekuszálásához, az életrajzírók dolgát megnehezítendő. Viszont meg kell adnunk Cézárnak is azt, ami a Cézáré: ezen új, reveláló irodalomtörténeti igazság felfedezésében Ferenczes István csíkszeredai író makacs eltökéltsége hajtotta. Ám az a körülmény is a kezére játszott, hogy könnyűszerrel tájékozódik mindkét irodalom, a román

1 Atracția transilvană a lui Tudor Arghezi. In *Portal-MĂIASTRA*, XVII. évfolyam, 2021/1–2. (66–67.) szám.

és a magyar irodalom berkeiben. Két olyan kultúra részei ezek, amelyek között a kölcsönhatások felkutatása mind a mai napig sem jutott el arra a szintre, amelyet a dolog autentikus és komplex jellege és jelentősége megkövetelne.

Így tehát a rámenős irodalomtörténésünk sorra járta az erdélyi Homoród völgyében elterülő falvakat, ahol gyaníhatta, hogy olyan információkra bukkanhat, amelyek a bukaresti Mărtișor-házban az Argezi gyermekeit, Mișurát és Baruțut gondozó „német nevelőnő” kilétét fölfedik, ugyanis a vakációk idején jórészt erre a vidékre szoktak „kirándulni”. Levéltárakban, könyvtárakban és könyvlerakatokban kutakodott, felkeresett községházakat, templomokat és iskolákat, magánszemélyeknél elfekvő források után érdeklődött, lajstromokat, névjegyzékeket, anyakönyveket és egyéb hivatalos aktákat, egyéni feljegyzéseket tanulmányozott, végigforgatta igazolványok és egyéb jellegű dokumentumok garmadát, jelentős mennyiségű születési, keresztelési, elhalálozási igazolványt lapozott át; bonckés alá vette minden oldalukról a költő román vagy magyar kortársainak vallomásait, leveleit stb., elbeszélgetett azokkal, akiket még életben talált, tette pedig mindezt azzal a céllal, hogy felfedje a titkot: ki volt Tudor Arghezi édesanyja valójában. Mivel az édesapa személye ismert volt: Nae Theodorescu, foglalkozására nézve „comersant” (kereskedő), aki Craiován született 1859-ben, az édesapja Tudor (Târgu-Cărbunești-i szücs, innen kölcsönözte megkülönböztető neveit is: Cojocar, Cărbunaru, Bukarestben hunyt el 1928-ban), az édesanyja Bălașa.

A Ferenczes argumentációjának problematikáját magába foglaló sokszínű iratcsomó értékelését (amely az Arghezi-életrajz e valóban lényeges epizódjának tisztázásával foglalkozik) két terjedelmes szövegben végeztem el, amely írásokat a Romániai Írószövetség égisze alatt megjelenő Târgu-Jiu-i folyóirat, a Portal-MĂIASTRA közölte.² E cikkek néhány vonatkozására az alábbiakban visszatérek, amennyiben ezeket kiemelve egyik vagy másik argumentum „ütősebbnek” mutatkozik.

Következésképpen nagy jelentőséggel bír az a tény, hogy végleges megállapítást nyert Rozália születési helye: a mai Hargita megyei

2 *Secuianca Ergézi Rozália – mama lui Tudor Arghezi* (A székely Ergézi Rozália – Tudor Arghezi édesanyja), XII. évfolyam, 2015. 12/43. szám; *Arghezi: viața ca palimpsest* (Arghezi: az élet mint palimpszesztus), XIII. évfolyam, 2016. 2/47. szám.

Szentkeresztbánya (Vlăhița). El kell ismernünk továbbá azt is: ehhez a vidékhez kötődik Arghezi gyermekkorának jelentős része. Egy olyan természeti környezet ez, amelyet a költő felnőtt korában és öregen egyaránt fontosnak tartott. Erre több helyen is kitért. Mint ahogy ez előfordult a tengerparton, Mamaián Nicolae Balotă és Ion Negoïtescu írókkal történt találkozásokor. A kolozsvári Nicolae Balotă *File de jurnal* (Naplólapok) című írásában³ jegyzi, hogy 1955 júliusában barátjával, a szintén kolozsvári Ion Negoïtescuval (mindketten a volt nagyszombeni irodalmi kör tagjai, a filozófus Lucian Blaga növendékei) meglátogatták az *Illő igék* szerzőjét, aki ekkor a mamaiai Rex hotel egyik szobáját bérelte. (Zárójelben meg kell jegyezni, hogy Arghezi ekkori mamaiai tartózkodásáról Ov. S. Crohmălniceanu *Amintiri deghizate* [Burkolt emlékek] című könyve is tudósít,⁴ a *Lunga iarnă de la Mărțișor* [Hosszú mártírsori tél] című fejezetében.) „A költő – olvassuk a visszaemlékezésben – a nyáron néhány hétig Mamaián tartózkodott. Komoly izgalomban volt része. Egy reggel egy milicista kopogtatott be hozzá egy sürgönnyel a kezében. Sürgősen Bukarestben kellett jelentkeznie valami nagy ember parancsára. Arghezi bővebb magyarázatot kért a dolgról. A milicista nem tudott többet. Neki csupán annyit mondtak, hogy egy közismert íróról van szó, aki a tengerparton tartózkodik, ő pedig úgy hallotta, hogy a Rex hotelban lakik egy ilyen személy.”

Visszatérve az N. Balotă által mesélt történetre: a költő megtudja, hogy vendégei erdélyi származásúak („Erdélyiek vagytok, ugyebár?”, „Írók vagyunk és erdélyiek.”). Az a pillanat következik, amikor a *Hórák* írója hirtelen vallomásba kezd: „Rég az ideje nem jártam az erdélyi tájakon. Gyermekkoromban a vakációimat egy olyan helységben töltöttem, amelyet abban az időben, még jóval az első világháború előtt, *Előpatak*nak neveztek. Amikor ezt a vidéket emlékeimben felidézem, látom képzeletben az erdőségeket, és érzem a hegyipatakok hűsét.” Értékes vallomás, mivel, amint gondolatban a múltat felidézi, újabb árulkodó jelét adja az anyai szülőföldön történt gyermekkori barangolásai emlékének. Egy 1891-ben, Brassóban kiadott bedekkert volt alkalmam átlapozni: *Călăuz al Streinului prin Brașov și Regiunea d’Împrejur, precum și baile transilvane: Zizin, Előpatak, Mălnaș, Tușnad, Covasna și Borsec* (Idegenek számára

3 In *Bucureștiul Literar și Artistic*, VI. évfolyam, 2016/8. (augusztus) 59. szám.
4 București, Editura Nemira, 1994

készült, Brassót és környékét, valamint Zajzon, Előpatak, Málnás, Tusnád, Kovászna és Borszék erdélyi fürdőket bemutató útikalauz), amely – mint láthatjuk – Előpatakot is tárgyalja. Ez az üdülőhely kerül szóba a két erdélyi íróval történt találkozásánál. A vonattal Bukarestből Brassóba érkező utas valószínűleg bérelt kocsin tette meg Előpatakig az utat, „*amely körülbelül két és fél órát vett igénybe, és szezonban 5-6 forintba került, az év többi szakában pedig 8 forintot kellett fizetni*”. Akár ökrösszekéren vagy lófogaton is utazhatott, ahogy más visszaemlékezéseiben említi maga a költő. Előpatak, mint ahogy a régi, brassói idegenvezető írja, „*kellemes fekvésű völgyben található, tökéletesen védve a zord szelektől és kellemetlen léghuzattól*”. A fürdőhelység „*azért is felkapott, mert erdélyi vonatkozásban a legtöbb kényelmet nyújtja*”.

Kellemes hely lehetett tehát, a turisták előszeretettel látogattak a festői környezetbe, de különösen „*ivókúrára és fürdésre egyaránt alkalmas*” borvízforrásaiért. Így tehát a kis Ion (Ionel, Ionică) vagy János (Jancsi, Jancsika) itt átutazóban, vagy éppenséggel megszállva e festői szépségű tájon, vakációk idején megcsodálhatta: „*az erdőket és a hegyi patakok hűvösét*”, ahogy később maga a költő fogalmaz!

Ahogy Ferenczes arra vonatkozó megállapításai is megalapozottak, hogy mind Előpatak, mind pedig Borszék fürdőhelyek „*a román királyságbeli, de különösen a bukaresti elit számára kiváltképpen felkapottak voltak*”. Nem kizárt tehát, hogy a gyermek Arghezi eljuthatott oda, „*valószínűleg az édesanyjával és féltestvérével, Alexandruval együtt, Marin Pârvulescu által pénzelve, akivel Rozália vadházasságban élt*”. De hogy ez így volt valójában, „*erről semmi pontosat nem tudhatunk*” – teszi hozzá a Hargita megyei kutató. Valószínűbbnek látszik, hogy a gyermek és az édesanya, Szentkeresztbánya, az anya szülőföldje felé utaztukban áthaladhattak, valamennyi ideig meg is állapodhattak ezen a fürdőhelyen. Hogy aztán Szentkeresztbányán valóban hosszabb időt töltött, erről több helyen maga Arghezi is megemlékezik. Az is világosnak látszik, ha nem ismerte volna valamennyire a fentnevezett fürdőhelyet, nem említette volna fel öregkori megemlékezésében annyi nosztalgiával és pontossággal, érzékelve még akkor is „*a hegyi patakok hűvösét*”, amelyből kedvére ihatott a megfáradt utas. (Vagy talán későbbi, felnőttkori tapasztalatait szötte bele az emlékezésbe?)

A csodás hatású gyógyvizetről Arghezi egy későbbi, Kányádival 1962-ben folytatott beszélgetése során is megemlékezik. (A nagy-

galambfalvi születésű költő Arghezi verseinek ihletett magyar fordítója). A Mester nosztalgiával mesél Kányádinak, aki felkereste a Mártyisor-házban, egyebek mellett éppen a homoródfürdői borvizekről, amelyeket gyermekkorában volt alkalma megkóstolni. Az elmúlt időkre és a gyermekkora rég nem látott helyein fakadó borvizekre gondolva kéri meg a vendégül látott költőtársat: „*ha ott jársz, igyál belőlük az én egészségemre is*”. A gyermekkori emlékek – könnyű észrevenni – uralják a költőt. Érzelmi kötődését Erdélyhez – pontosabban annak a mai Hargita, Kovászna, Brassó megyék által behatárolt zónájához – egész élete során megőrizte. Ez magyarázza azt az őszinte szívélyességet is, ahogyan Kányádit fogadja, akitől, tudva, hogy erdélyi székely származású, megkérdezi, hogy tud-e románul. Minthogy a fiatal író szerényen azt válaszolta: „tud egy keveset”, meglepődve hallja, hogy beszélőtársa tiszta magyarsággal kijelenti: „*En is tudok egy keveset magyarul. Emberek vagyunk, megértjük egymást.*” A mártírsori beszélgetés alapján a magyar költő arra a meggyőződésre jut, hogy Arghezi gyermekkorában bejárta azt a vidéket, ahova a bukaresti család szolgálója, Rozália elhozta magával, minden bizonnyal a vakációk idején. Ha ez nem így lenne, nem találhatnánk magyarázatot arra, hogy miként maradhattak meg a költő emlékezetében tökéletes magyarsággal a Homoród menti székely falvak magyar nevei: Oklánd, Karácsonyfalva, Homoródalmás, Lövete, Szentkeresztbánya, Kápolnásfalu és Homoródfürdő. Ez lehetlenség volna, ha a gyermek Arghezi nem utazott volna át rajtuk többször, vagy nem tartózkodott volna egyik-másik helyen hosszabb ideig.

Az irodalomtörténész továbbviszi a fenti gondolatmenetet: valóban nem véletlen, hogy a kitűnő költő-műfordító Kányádi azt a következtetést vonta le, hogy Arghezi gyermekkorában a nyári vakációk idején érkezett erre a vidékre (amit máskülönben, egyéb alkalmakkor maga a Mester is megerősített). Nem csupán arról lehet szó, hogy átutazóban „szomját oltotta az itten felbuzogó hideg borvízforrások valamelyikéből”, hanem elsajátította valamilyen fokon a magyar beszédet is. E falvak egyikében-másikában Rozália fia a székely-magyar etnikumú, ismert vagy kevésbé ismert, közelebbi-távolabbi rokonok körében forgolódott. Ez az etnikai struktúrája ma is a felsorolt helységeknek. Más elfogadható magyarázat arra, hogy a költő megtanult magyarul, nem létezik. Meg az is, hogy a költő édesanyja, aki szülte és szoptatta,

szintén székely-magyar. Köztudott: egy nyelv elsajátításának optimális ideje a gyermekkor, ez az az időszak, amikor a különböző idiómák interiorizációja önkéntelenül, kényelmesen, erőfeszítés nélkül végbe megy. Hogy a magyar nyelv elsajátításának a folyamata Arghezi esetében is így történhetett, ezzel magyarázható, hogy 82 évesen is – a beszédtárs nem kis ámulatára – tiszta magyarsággal ejtett ki hosszú szavakat, sőt egész mondatokat. A költő féltestvére, Alexandru is azt a kijelentést tette valahol, hogy Ion N. Theodorescu ismerte a magyar és német nyelveket. Mint ahogy tulajdonképpen ő is. (Ez utóbbiról nem maradt fenn bizonyíték.) Honnan? Elsősorban az édesanyjától, aki székely-magyar és német származású. (Apai részről a felmenői Szentkeresztbányára beköltözött német etnikumú vendégmunkások voltak.) Másodsorban pedig a Hargita alji székely-magyar környezettel való gyermekkori kontaktusa révén.

Miért logikus az, hogy Rozália Szentkeresztbányára és annak környékére vitte vakációkban a fiát? Mert innen, erről a vidékről származott, fia zabigyerek volt, akinek a vérbeli apja egy másik hölgyet vett feleségül, amikor a Rozáliával közös gyermekük a 3. életévét betöltötte. Kire számíthatott, ki értette volna meg, ki más vette volna védelmébe a szülein, nagyszülein, rokonain, esetleg falusi ismerősein, barátain kívül? Máshova hová vihette volna? Semmi nyom sem utal arra, hogy a „kölyök” egyetlen napot is eltöltött volna az édesapa olténiai rokonságánál. Igaz, hogy az édesapja hivatalosan elismerte, viszont az is előfordult, hogy a bukaresti elemi iskolában, ahova beírátták, a tanítónak névsorolvasáskor a „Prezent!” helyett a gyerek azt válaszolja: „Itt vagyok!”. Ahogyan a magyar iskolában megtanulta. Arghezi így magyarázza az esetet: *„kéthónapi vakáció alatt komoly nyelvi befolyás volt észlelhető nálam. Visszatérve az iskolába, természetesen, keserűséggel a lelkemben, el-elszabadult a nyelvem, s a számtanórán feltett kérdésekre nemegyszer volt a felelet »igen« vagy »elfelejtettem«... Egy »teremtetté!«-ért, mely egy összeadási példa megoldása közben szaladt ki a számon, a tanár meghúzta a fületem.”* Valószínű, hogy ezeket a kifejezéseket nem a két hónapos vakáció alatt sajátította el. Ránézésre is megállapíthatjuk, hogy szorosán az iskolai élet körébe tartoznak: csupán névsorolvasáskor, az osztályban mondd az, hogy »jelen«, vagy szabadkozol, hogy »elfelejtettem« a leckét. Bármennyire is próbálná elrejtetni Arghezi, hogy magyar iskolába járt, az igazság kibújik, mint szög a zsákból.

Teljes joggal jelentheti ki Ferenczes, hogy a kis Arghezi magyar iskolát (is!) végzett. Mennyi ideig? Egy-két hétig, két-három hónapig? Esetleg többet? Évekig talán? Nehéz pontosan megállapítani (iskolai anyakönyvek híján). Ámde az a tény, hogy a költő magyar iskolák padjait koptatta, minden kétséget kizár. Máskülönben milyen választ lehetne adni a kérdésre, hogy Arghezi hogyan tanult meg helyesen írni és olvasni magyarul. Egy dolog hallomás után megtanulni egy nyelvet, és egészen más az, ha iskolában tankönyveket lapozva, felírva a falitáblára vagy a kis palatáblára (amint akkor szokásban volt) a szavakat, esetleg füzetbe készítve a leckét. A hosszabb ideig való ott-tartózkodás alatt azon a vidéken a gyerek a régi regátbeli nagyváros világától teljesen különböző világgal került kapcsolatba. Elsősorban a saját korabeli gyermekekkel érintkezett („*a falusi gyerekekkel játszottam, rúgtuk a labdát*” – emlékszik nyolcvanévesen). Bárhogy is nyilvánult meg, visszafogottabban vagy felszabadultan, a zabigyerek elsajátította a magyar nyelvet.

Más eset. Arghezi születésének 80. évfordulójára készülve, az *Utunk* szerkesztője, Kiss Jenő kéziratot kér az ünnepelttől. Arghezi eleget tesz a felkérésnek, és egy jegyzetet küld a folyóiratnak, *Rika* címmel. (Erdőség neve, amelyen gyermekkorában, Szentkeresztbánya felé utaztukban áthaladtak, volt úgy, hogy „*tejillatú bivalyok húzta szekéren*”, máskor lóvontatású fogattal.) Az írás a folyóirat címlapján jelent meg, 1959. december 31-én (52. szám). A szerkesztő csodálatát nem csupán az írás eredetisége váltja ki, hanem főként az, hogy a szerző kifogástalan magyarsággal írja a magyar helységneveket, amelyekkel gyermekkorában került kapcsolatba. Ilyenformán beigazolódni látszik az Argheziről több „*magyar csodálója által*” hangoztatott vélemény helyesége, hogy a tiszteletre méltó aggastyán, a Mártyírsor-ház gazdája „*valamilyen szinten ismeri a magyar nyelvet*”. Ugyanakkor „*dicséző szavakkal beszél a nyelvünk jellegéről, értékelve annak dinamizmusát, férfias erejét*” – jegyezte meg Kiss Jenő. Jegyzetében a hírneves Mester egyebek mellett vallomást is tesz: „*Az utat ott a szekér szénájában ülve a fül sohasem felejtheti el, a lovak ütemes rágását, amint orrukkal az abrakos tarisznyában a zabot ropogtatták... Mentünk a végtelennek tetsző éjszakában, s néha-néha egy-egy megállásra felszólító kiáltás után hol a csendőr, hol egy »finánc« emelte magasra kizilámpását, hogy az erdő vaksötétjében szemügyre vegye kóberes szekerünk belsejét. Ott a szénában*

ülve néhány kifejezést is megtanultam: »szabad«, »bizonisten«, »nem tudom«, »passzus«, »kérem szépen«, »gyermek«, »leány«, »köszönöm«... Aztán újabb falvak következtek, Oláhfalva és a Hargita havasa fehér ködfoltjaival. A Rikát, mivel sok volt az útonálló benne, egész hosszában csendőrök őrizték... Oláhfaluban (a mai Szentkeresztbánya), ebben a nagy kiterjedésű községben, ha megkérdeztél valaki odavalót, milyen nemzetiségű, azt felelte: »oláh vagyok«, bár egy kukkot sem tudott »oláhu«... Szerettem az ottani kenyeret, mely nagy volt, mint a taligakerék, és a gazdasszonyok saját kemencéjükben sütötték. Kezükbé véve a kenyeret, álluk alá illesztették, mint a hegedűt, késsel keresztet rajzoltak rá, majd szeltek belőle egy karéjjal, amelyet átjárt a szentséges föld finom nedveinek illata. A karéj kenyeret földre ejteni vétek számba ment. Felvették, megcsókolták, s így megáldva nyújtották oda, hogy egy darabocská ízletes túróval megkóstoljad...”

Furcsa, hogy ezek a jegyzetek – egy végtelen, a Rika erdős és környékén át megtett mesés éjszakai út távoli visszhangjai – az átírás tiszta, hibátlan nyelvi köntösében kerülnek megjelenítésre. A hajdani gyermek emlékezete olyan tökéletesen, tisztán rögzíti a hosszú, az idegen fülnek nehézkes helyneveket, hogy helyesírásuk sokkal később, a jegyzet írásakor is pontosan felidézhető. A valamikori éjszakai utazás elmosódott, csodálatos benyomásaihoz társultak szerényen a később szerzett ismeretek is. Honnan tudhatta volna a gyerek, hogy írják „a többi helységek neveit is”, amelyeket „egészen mostanig (1959) megőrzött az emlékezetében”: Oklánd, Karácsonyfalva, Homoródalmás, Lövéte, Kápolnásfalu, Homoródfürdő?... Mindezek után méltán jelentheti ki a kutató, Ferenczes István: „gyermekkorában a fiúnak alapos magyar nyelvi hatásban volt része”. Ebből hámozható ki az az igazság, hogy Arghezi valamennyi magyar iskolát is végzett ezen a vidéken. Bármilyen fokú veleszületett fonematikai hallással rendelkezett is a magyar nyelv befogadására, akárhogy segített is a magyar nyelvi környezet, késő öregkorában nem lett volna képes felidézni iskolázott helyesírási pontossággal, írásban a hajdan csak hallomás útján felfogott magyar szavakat! Ez kész képtelenség lenne, ha annak idején, mint iskolás, nem gyakorolta volna a magyar szavak helyesírását. Ezt a tényt bárki megerősítheti, aki szóban vagy írásban bármilyen szinten is kapcsolatba került a magyar nyelvvel. Honnan tudhatta volna a költő, hogyan írják helyesen a szavakat, amelyeket csak beszédben használt valami-

kor? Egyetlen válasz marad: az iskolában megtanulta. A *Rika* jegyzet szövege és egyéb vallomások szétfoszlatnak minden olyan hivatkozást, hogy a román író nem ismerte volna a magyar nyelvet. Közvetett módon az író az utókor számára örökül hagyja azt a bizonyosságot, hogy már az iskoláskor előtt megtanult magyarul beszélni, az iskolában pedig elsajátította a magyar írás tudományát is. A fent elmondottakból logikusan következik: magyar iskolába is járt. Nem áll az a feltételezés, hogy egy vagy éppenséggel két vakáció alatt a szó eljövendő varázslója elsajátította volna a magyar írás tudományát. Mint ahogy bemutattuk, a szövegek, egypár ködösítés ellenére is, elárulják az igazságot a költőről.

Nem fölösleges tehát megkérdeznünk, hogy szőlítették a fiút ebben a számára mégiscsak különleges nyelvi környezetben, különösképpen arra való tekintettel, hogy székely lány volt az édesanyja. Jancsinak talán? A feltételezés, hogy az eljövendő Tudor Arghezinek gyermekkorában Jancsi volt a neve, se nem meggondolatlanság, se nem könnyelműség. Vajon annyira lehetetlen elképzelni Rozáliát, amint gügyög a karjai között tartott csecsemőjének, amint szoptatás közben ringatja, és magyar bölcsődalt énekel szeretett Jancsikájának? Tudott dolog, minden gyermekágyas nő az anyanyelv idiómái által meghatározott gügyögéssel nyugtatgatja csecsemőjét. Rozália sem cselekedhetett másként. Mi lehetett a fiú számára a legkedvesebb becenév, amivel az anyja édesgette? Hogyan szólíthatta volna másként, mint a Jancsika becenévvel? A legtalálhatóbb elnevezés lehetett ez, amellyel ebben a korban véglegesen megszilárdíthatta az anya-gyermek kapcsolatot. Szerelemgyerek lévén, nem szükséges nagy fantázia azt feltételeznünk, hogy a legbensőségesebb, óvo szeretetben nevelte az édesanyja, és függetlenül a helyzetétől, a fiú magyar anyanyelvén hallhatta a létezésére vonatkozó első szavakat. Az édesanyja, a székely Ergézi Rozália ezen a nyelven, magyarul édesgette, becézte, adott neki tanácsot, pirongatta, nevelte, taníttatta az élet első, fontos dolgaira. Mindenképpen, ugyancsak tőle hallotta az első német szavakat is... Mennyire, hogyan ismerte a fiatal lányanya a román nyelvet, amikor Arghezit szülte? Nem tudhatjuk, mennyire jól tudhatott akkor románul, azt viszont leszögezhetjük, hogy a román nyelv helyes használatát csak hosszabb gyakorlás után sajátíthatta el. És ez nem lehetett könnyű (hazulról, a Székelyföldről semmilyen román nyelvi kompetenciát nem

hozhatott magával!). Ilyen összefüggésben nem nehéz feltételeznünk, hogy a Jancsi (Joncsi) becenév végigkísérhette a költő egész életét, mintegy belső elégtételként a „kicsi anyjához” való viszonyulását illetően, akár gyógybalzsamként a sanyarú sorsra. Tekintettel a fiú szerelemgyerek mivoltára, akit olyan világba vetettek, ahol ez az állapot mint stigma határozza meg egész életre a sorsodat, mostohán, ellenségesen és gyógyír nélkül. Még csak hároméves a gyermek, amikor a boldogtalan édesanya arra kényszerül, hogy Jancsi gyereket hazaadja a szüleihez. Arghezi azt nyilatkozta Kányádinak, hogy három boldog, felejthetetlen évet töltött Homoródfürdő vidékén.

Lehet, hogy ez a magyarázata annak, hogy Erdély vidéke ösztönösen szinte elbűvölő hatást gyakorolt a költő egész életére, késő öregkoráig. Erre szolgálnak bizonyítékul a költő gyakori, Kárpátokon túli utazásai. 1913-ban egy bizonyos Nicolae Barzan nevű ismerősével Predealon találkozik. Hová utazhatott? Arra következtethetünk: gyermekkorra vidékét jött felkeresni, ahova leelőször édesanyja vitte mint kisgyermeket, oda, abba az ottani etnikai közösségbe, újra találkozni az ismerős falvakkal, fürdőhelyekkel, erdőkkel, folyókkal és helybéli emberekkel. Egyébként később is, ahányszor találkozott valakivel Erdély vidékéről, lett-légyen az román vagy magyar, Arghezi mindig felidézte, hirtelen és euforikusan, gyermekkorra tájait, az édesanya felőli felmenői világát. Az Erdélyi-fennsík tájainak hívása arra kötelezte, hogy gyakran lépje át az akkori predealai országhatárt. Majdhogynem fizikai vonzást gyakorolt rá ez a vidék.

Megcáfolhatatlan bizonyíték e tekintetben az a kielégítetlen, gyógyíthatatlan vágya, hogy Brassóba költözzék. A költő életének ezt az epizódját részletesen tárgyaltuk a brassói *Drum Nou* újságban, négy folytatásban, 1968 nyarán, Nicolae Stroe író és újságíró kollégámmal, aki évfolyamtársam volt a kolozsvári bölcsészkaron. Jól ismertük a várost, én ott születtem, őt pedig – nagyszebeni származású lévén – befogadta a Cenk alatti nagyváros. Abban a szerencsében volt részünk, hogy megismerkedtünk egy bizonyos Dumitru Bizdideanu nevű, bolgárszegi (Șcheii Brașovului) illetővel, akinek tíz darab Arghezi-levél és két postai levelezőlap volt a birtokában. Szerencsés véletlen a számunkra, ugyanis megkönnyítette egy felfedezés lehetőségét: megtudtuk, hogy a *Carte cu jucării* (Játékoskönyv) szerzője az első világháború után, 1929-ben megjelent Brassóban, és az Al. Cuză utca 16. szám alatt (ma

Cuza Vodă 18. szám) egy házat bérelt, ahol családjával együtt a nyarakat töltötte. A háztulajdonos bizonyos Adler Júlia, akitől megtudtuk 1968-ban, hogy a költő, noha csak pár hónapig lakott a családjával a házban, egész évre kifizette a házbért. Nagyon csendes helyen feküdt a ház, mégsem messze a város központjától. Emeletes épület volt, az erkélyről luxuriáns növényzettel betelepített belső udvarra nyílt kilátás. Az Argehei család az épület jobb szárnyát bérelte: két szoba, előszoba, konyha. Az előcsarnokból nyílt a költő feleségének, Paraschivának és a két gyermeknek (Mițura és Baruțu) a szobája. Az új lakó éppenséggel Bukarestből hozott bútordarabokkal rendezte be a lakást. A családfő az emeleten alakított ki a saját maga számára egy kicsi dolgozószobát, gyéren, egyszerűen bebútorozva, a szerző ízlésének megfelelően: középre állított íróasztal, egy kanapé, kis könyvtár. Az író jól ismerte ezt az erdélyi várost, régebb még lakott a környékén, Derestyén (Dârste), Predeál–Felsőtömös–Alsótömös–Dâmbul Morii–Derestye vonalon hajdan elterülő kis helységben, ma egybeolvadva a Cenk alatti várossal. (Valójában Derestye elit városnegyedé épült ki a nagyváros oldalából, kilátással Szecseleváros, Hétfalu felé, ma a Barcasági-medencére néző valóságos nagyváros benyomását kelti a Tömös folyó völgyében.) Hogy ez utóbbi részen is lakott a költő, kitűnik az új ismerősének, D. B.-nek 1931-ben küldött levelezőlapja szövegéből: „...*Derestyén, ahol ezelőtt vagy három éve laktam.*” Újabb bizonyíték arra, hogy a költő szorosan kötődött az erdélyi tájhoz, és az volt a vágya, hogy valahogy kerüljön közelebb ehhez a földrajzi térséghez. Ki tudná megmondani, hányszor utazott Erdélybe Argehei? Beigazolódik, hogy véletlen találkozása Predeálon Nicolae Barzannal csupán egyike lehetett a rengeteg erdélyi útjai közül: a költő kereste, tapogatózott a megfelelő hely iránt, ahol a Kárpátokon túli világban megtelepedhetik. Kétségtelen, hogy a Derestye–Brassó vonalon történt annyi átutazása során (kötelező csomópontok a Hargita-vidék irányába való átszálláshoz) a Mester agyában megfogant a gondolat: végérvényesen letelepedni ezen a vidéken, amely kissé elszigeteltebb a nagyvilágtól. Brassó – be kell vallanunk – ideális helynek mutatkozott ebből a szempontból. Ezért, a „burg” közelébe kerülve először a széleken, a periférián húzta meg magát. Derestye nem volt sivár külváros, hanem szolid, polgári városnegyed. „*Most három éve*”, vagyis 1926-ban a költő beköltözött már ide, egy házba, nem messze az óhajtott nagyvárostól. Ez okból

kifolyólag „most”, vagyis 1929-ben tapogatta a terepet, hogy végleg beköltözhessek az ősrégi és nagyszerű Brassó városába. Az Arghezi és Dumitru Bizdideanu (aki közben a költő személyes gépírójává avaszt) között kibontakozó teljes levelezés a *Boldogasszony-temető* írójának abbéli határozott óhaja körül bontakozik ki, hogy letelepedjék itt, ebben a hegyi városban, hogy itt vásároljon magának házat. Éppenséggel egy D. B.-nek írt levelében jelenti ki nyomatékosan: „*Hé, Bizdikám, házat akarok itt vásárolni, remélem fog találni a számomra egy megfelelőt, ahova beköltözhetem!*” Új ismerőse, D. B. (aki brassói származású volt, 1906-ban született, reál líceumot végzett, majd az Andrei Șaguna nevű viselő kereskedelmi főiskolát) keresésbe és kutakodásba fogott a Nagy Alfával együtt, ahogy később kezdte nevezni a kritika a költőt, egy csomó házat megvizsgáltak. Azonban a bukaresti embernek, aki határozottan eltökélte magában, hogy ezután hegyen túli levegőt fog szívni, egyik sem nyerte meg a tetszését. Az idő sürgette ugyan a fővárosba való visszatérésre, ám a Brassó városába való költözés gondolatát semmi sem veri ki a fejéből: elutazott, de azzal az elhatározással, hogy nem véglegesen. A bútorait és minden egyéb holmiját Bolgárszegen, a Bizdideanu családnál hagyja megőrzésre. Bukarestből írja egyik levelében a házkeresésről: „*sohasem lehet tudni előre, melyik bokorból ugrik ki a nyúl*”. Állandó jelleggel foglalkoztatja továbbra is, hogy az óhajtott ház keresése milyen eredménnyel jár. („*Innen a távolból mind azon gondolkodom, hogy Brassóba megyek.*”) De nem adatott meg neki ez a szerencse – mondaná a páltiniși filozófus. Ellenszolgáltatásként a segítségért (házkeresés, bútorok megőrzése stb.) – jóllehet a D. B. család nem érezte vele, hogy mindezekért elvárna valami fizetséget – Arghezi lekötve érezte magát, kereste, hogy mit adhat cserébe, ebben is szigorú erkölcsösége nyilvánult meg, jóllehet sok kommentár forgott közszájon rendkívüli fősვნყségéről. D. B. elutasít minden felajánlást. Ekkor a Magiszter kötelességének látja, hogy levélben forduljon D. B. édesanyjához (1931. márc. 7.): „*Ez alkalommal már nem a fiának írok, személyesen Önhöz intézem a kérésemet, és választ várom, mivel tartozom a bútorok megőrzéséért cserében, tudniillik egy pillanatig sem gondoltam azt, hogy minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül vegyem igénybe az Önök segítségadását (amelyet talán már túlságosan is kihasználtam). Erkölcsi elismerésre a részünkről mindig számíthatnak, és várjuk, mikor lesz alkalmunk ezt kifejezésre juttatni, de csupán csak ennyi nem elég.*”

Az ellenszolgáltatás gondjától nyugtalanítva a „bukaresti író úr” arra az elhatározásra jut, hogy egy rádió-vevőkészüléket küld Bizdideanu-éknak, köszönetképpen a segítségadásukért. És ilyenképpen egy bizonyos eseménysor azt eredményezi, hogy Bolgárszegen az első rádiókészülék éppen az lesz, amelyet az *Írások Kutyaországból* szerzője küldött Bukarestből a barátainak. Megfigyelendő a költő személyes ügyködése e tekintetben: olyan lelkesen intézi ezt a dolgot, hogy egyik, 1931. március 18-án kelt levelében rádióügyben tanácsot tanácsra halmoz: *„Kedves Bizdideanu Úr! // Késlekedésem annak tudható be, hogy – abbéli igyekezetemben, hogy ne okozzak semmiféle nehézséget – körülményes volt olyan készüléket találni, amely a brassói villanyhálózati feszültség támasztotta igényeknek megfelel. Bukarest rádió-vevőkészülékei mind váltóárammal működnek. Lehetőségem volt kipróbálni a kereskedelemben kapható minden készüléket, valamennyi márkát, és tizenegy fajtából, amelyeket meghallgattam a bukaresti városi hálózat feszültségén (legújabb típus valamennyi), egynek sem tetszett a hangszíne. / Miatán kapok egy tiszta hangzású készüléket – és remélem, csütörtökig, péntekig sikerül –, az ottani áramfeszültséghez kell igazítani, amivel megint el fog telni néhány nap. / Amikor érkezem majd Brassóba, a készüléket is viszem magammal, hogy meggyőződjem arról, hogy Önöknél, Brassóban is megfelelően működik, ugyanis a hangszín nagyban befolyásolja a vétel minőségét. // Tudom, hogy Derestyén, ahol legutóbb három éve laktam, kitűnő volt a vétel. // Vizsontlátásra és szívélyes üdvözet az egész családnak. // Tudor Arghezi //*

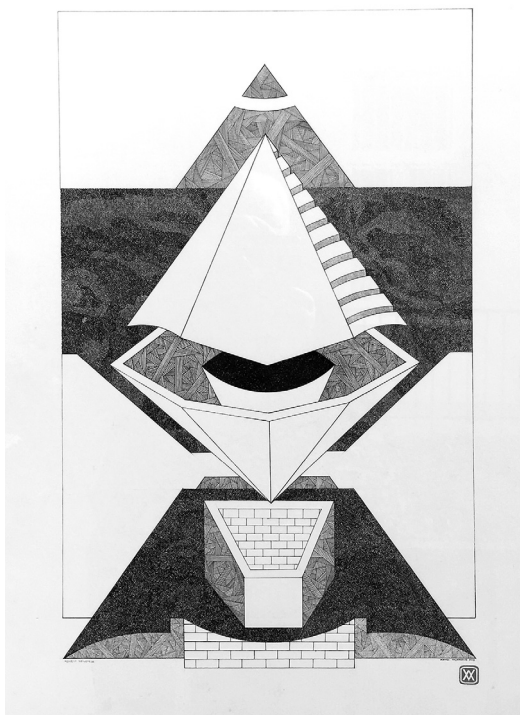
P. S.: Keressen ki a tető fölött két fix pontot kb. 30 méterre egymástól, ahova felerősíthetjük az antenna két végét, hogy ne kelljen majd időt vesztíteni a kereséssel. Én azonnal érkezem, mielőtt a készüléket megszerzem, valamikor a déli vonattal, kifeszítjük az antennát, és fél egytől egy óráig együtt meg is hallgathatjuk a Bukaresti Rádió adását, hadd lássuk Brassóban milyen lesz a vétel.”

Azonban a körülmények úgy alakulnak, hogy a brassói kiszállás a rádióval elmarad, a Mester az angol gyártmányú készüléket egy villanszerelő technikussal küldi, akinek feladatul adja a felszerelését és működésbe állítását.

Mint láttuk, Arghezit mintha köldökszínór kapcsolta volna Erdélynek ehhez a zónájához. E vidék iránti csodálatának és ragaszkodásának a forrása nem lehet egyéb, mint az az érzés, hogy ősei révén szorosan

hozzátartozik ehhez az eredendően áldott földhöz. Az édesanyja talán létgondoktól kergetve ismertette meg fiával annak idején ezt a vidéket, ám többé-kevésbé már a gyermekben is élt a szülőföldhöz való kötődés érzése. A kis Jancsi (Joncsi) – akit ezen a beceneven ismerhetett e vidék világa – kétségtelenül megőrizte (lelki békéjében és rebellis szellemében egyaránt) e másmilyen földrajzi struktúrájú és szellemi alkatú, más érzelmi és viselkedésbeli determináltságú világ képét. E térség iránti vágy egész életében elkísérte. Cáfolhatatlan bizonyíték e tekintetben a visszatérés örökös próbálkozása, az a be nem teljesült vágya a költőnek, hogy végérvényesen Erdély földjére költözzék vissza.

Bartha György fordítása

*A kehely születése, 2011
(70 x 50 cm, tus, ceruza, papír)*